

Arabieren kijken

Hassnae Bouazza

Arabieren kijken

De alledaagse revolutie

Ambo|Amsterdam

ISBN 978 90 263 2617 2

© 2013 Hassnae Bouazza

Deze uitgave kwam tot stand door bemiddeling van
Sebes & Van Gelderen Literair Agentschap te Amsterdam.

Zie ook: www.BoekEenSchrijver.nl

Omslagontwerp Roald Triebels, Amsterdam

Omslagillustratie Qin Haishi/Xinhua Press/Corbis/Hollandse Hoogte

Foto auteur © Annelies Verhelst

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers n.v., Antwerpen

Voor mijn dierbare moeder en vader

Inhoud

Voorwoord

9

Souak, kohl en caramél

Films

17

Een publieke zaak

Televisieseries

39

Oogsnoepjes

Muziek

59

De geheime gewoonte

Televisieprogramma's

77

Van God moet het en ik herhaal het

Religie

95

Broederschap
Het onderlinge racisme
120

Frontaal Naakt
De vrouw
130

Doekje voor het bloeden
Seksualiteit en lichamelijkeid
161

Mediaoorlog
De opstanden
190

Moslimhoer
Het debat in Nederland
211

Kheira
Slotwoord
222

Verantwoording
229

Dankwoord
231

Voorwoord

11 september 2001. Met een onrustig gevoel reed ik naar huis. Op mijn werk had ik net als veel anderen met ongeloof toegekeken hoe de Twin Towers in elkaar stortten. Onderweg sprak ik mijn moeder die in de veronderstelling was dat het om een ongeluk ging. Haar onschuld ontroerde me diep. Diezelfde dag nog hoorde ik namelijk op alle Nederlandse zenders deskundigen en analisten verklaren dat moslims achter de aanslagen zaten, omdat ze onze democratische waarden en vrijheden haten, omdat ze het Westen haten. Als bewijs werden beelden getoond van juichende Palestijnen. De ondertitelaar van dienst liet verstek gaan: het enige wat van belang leek te vertalen was de *Allahu Akbar*-kreet.

Hoe anders waren de beelden die ik zag op de Arabische televisiezenders: met gepaste terughoudendheid deden de verschillende nieuwsbulletins verslag van de gebeurtenissen. Deskundigen kwamen ook op deze zenders aan bod: om zakelijk, inhoudelijk en eloquent de aanslagen te duiden. En het enige wat ik me die avond van de 11de september steeds afvroeg, was: waarom zien we deze Arabieren niet op de Nederlandse en westerse televisie? Waarom altijd maar de fanatici, de schreeuwers, de onderdrukkers? Die beelden zijn net zo representatief voor de Arabische wereld als *Barbie* en *Oh Oh Cherso* dat zijn voor Nederland. Wie alleen dat soort programma's ziet, zou denken dat het hier een paradijs van de

wansmaak is waar mensen al zuipend, kotsend en neukend de straten afstropelen. Hetzelfde geldt voor het vlagverbranden. De hele Arabische wereld gelijkstellen aan de extremisten is hetzelfde als ervan uitgaan dat seksuele vrijheid hier betekent dat je als man elke vrouw kunt aanspreken en zij als vanzelf haar benen voor je spreidt.

Het beeld dat we van Noord-Afrika en het Midden-Oosten hebben is dan ook eendimensionaal en politiek gekleurd. Stenengooiende Palestijnen, zelfmoordterroristen, woedende menigtes die vlaggen verbranden en het Westen haten, onderdrukte vrouwen, extremistische geestelijken. De lijst met ellendige kwalificaties is lang. Wie niet beter weet, zou bijna denken dat in dat werelddeel mensen voor de kost vlaggen verbranden: 's ochtends inklokken, woest schreeuwen terwijl de camera's draaien, uitklokken, en dan thuis de vrouw en kinderen mishandelen. En die mensen, of liever die woestelingen met hun enge godsdienst en agressieve inborst, stonden te trappelen om ons te overheersen, zo werd ons voorgehouden.

De Arabische wereld is namelijk de vijand. Een anonieme vijand die het op onze veiligheid hier heeft gemunt. Een vijand die ons wil onderwerpen. Een vijand die met niets anders bezig is dan met zijn haat voor ons in het Westen. Dat beeld strookt geenszins met de realiteit die ik ken en ik wil daarom de Arabische man en vrouw een gezicht geven. Een naam. Een geschiedenis. Een leven.

Hoe dit beter te doen dan aan de hand van het leven van de gewone man en vrouw op straat. Door te beschrijven waar ze naar kijken op televisie, welke programma's populair zijn en wat hun grootste zorgen en dromen zijn. Dat er in die invloedrijke regio gewoon mensen wonen die zich bekommeren om dagelijkse zorgen als een baan vinden, verliefd worden, gebroken harten helen en een appartement vinden, mensen die smullen van de laatste soaps en schandalen en een poster van Tom Cruise of Angelina Jolie aan de muur hebben hangen, dat is niet interessant voor het politieke vij-

andbeeld. Een anonieme, gevaarlijk aandoende schuimbek bombarderen gaat namelijk wat makkelijker dan een persoon met een gezicht, een naam, een verleden. Een persoon met wie je kunt identificeren.

Vier jaar was ik, toen ik met mijn familie in Arkel langs mijn latere kleuterschool liep, op weg naar ons nieuwe huis. Dat moment kan ik me nog goed herinneren, net als mijn eerste dag op de kleuterschool. M'n oudste zus had me gebracht en liet me daar achter. De kinderen waren in hun ondergoed aan het gymmen. De juf vroeg me met gebaren of ik mee wilde doen, en ik schudde nee. Met gebaren maakte ze me duidelijk dat ik mijn kleding niet uit hoefde te doen. Ik schudde weer nee.

Ik was de jongste in het hechte, Arabisch sprekende gezin in een verder blanke, Nederlandse omgeving. Ik heb vier broers en twee zussen. Eén zus bleef in Marokko studeren, de rest van ons gezin verhuisde naar Nederland. Mijn oudste broer ging al snel het huis uit waardoor we thuis met vijf kinderen overbleven: mijn oudste zus, drie broers en ik.

Thuis mocht ik van mijn oudere broers geen Nederlands spreken, want dat vonden ze aanstellerig. M'n moeder heeft hun dat later nog eens nagedragen: als ik thuis Nederlands had gesproken, had zij het ook geleerd. Verder moest ik met ontzettend veel tegenzin Arabisch leren lezen en schrijven. Niet wetende dat er een moment zou komen dat ik er mijn brood mee zou verdienen.

De eerste jaren ging ik soms op zondag met mijn ouders en zus naar de bioscoop als er Egyptische films draaiden. Bij de bioscoop waren dan Nederlandse jongeren die vrij en luidruchtig met elkaar omgingen. Ik bekeek het allemaal stil en vol verwondering vanaf de achterbank voordat we de bioscoop in gingen. Van de films met Egyptische sterren begreep ik op die leeftijd nog niet zoveel.

In de vroege jaren tachtig, ik zat toen op de lagere school, kocht mijn vader een videorecorder. Vervolgens ging hij naar

de videotheek en vroeg de medewerkers om Arabische films; omdat zijn uitspraak niet feilloos was, kreeg hij een film van Elvis Presley mee. Elke week huurden we films: van *James Bond* tot Bruce Lee, van *Mean Streets* tot *Pinokkio*. M'n broers, met name de middelste, ontwikkelden hun smaak al snel en het duurde niet lang of ik zag werk van Martin Scorsese en Francis Ford Coppola en kon vloeken als Nick Nolte in *48 Hrs*. Een talent waar ik nog altijd met plezier aan werk.

Die videorecorder zou nog een andere wereld voor ons openen. Mijn oudste zus werkte in een boekbinderij in Utrecht en ontdekte op enig moment dat er in de buurt een Egyptische videozaak was waar je films en muziekvideo's kon huren. Van die gekopieerde videobanden. In Arabische landen lijken ze een aangeboren aversie te hebben tegen originele video's en cd's waar je het volle pond voor moet betalen. Je moet echt je best doen om ze te vinden. Maar goed, de ontdekking van mijn zus leidde tot een jarenlange, wekelijks toestroom van Egyptische films en muzieksoires. Elke vrijdag huurde ze drie banden en dan wist je dat het hele weekend verplicht meekijken was, tenzij je iets op je – gedeelde – kamer ging doen.

In die tijd leerde ik dat Egyptenaren altijd en overal 'gelukkig nieuwjaar' zeggen. Aanvankelijk dachten we dat de muziekavonden die we keken met oud en nieuw werden uitgezonden, maar gestaag begrepen we dat het iets anders lag en Egyptenaren bij elke gelegenheid wel *koullou sana wantou tayyibien* zeggen.

Totale verveling overkwam me vaak, maar nog vaker keek ik braaf mee en zag films waarin hoofdpersonen sneller dan het licht verliefd werden, elkaar zingend het hof maakten en waarin ze elkaar openlijk zoenden. Ik maakte er kennis met de oude zwart-witmusicals, ten tijde van de Britse kolonisatie, ik hoorde de muziek van Mohammed Abdel Wahab, een van de grootste componisten die hebben geleefd, en ik leerde er de grandes dames van het Egyptische witte doek kennen. Films met buikdanseressen, films met onvergetelijke monta-

gefouten. Alles kwam voorbij en ik nam het allemaal in me op, met bijbehorende roddels over de privélevens van de sterren.

De jaren verstreken terwijl ik doordrenkt raakte van Egyptische films en muziek. En toen waren er opeens schotels en werd de Arabische wereld voor mij, en de vele miljoenen kijkers binnen en buiten de Arabische wereld, al heel snel heel veel groter dan die al was.

In 1991 ging de in Londen gestationeerde, maar met Saoedisch geld gefinancierde MBC (Middle East Broadcasting Corporation) als eerste satellietzender de lucht in. Muziek en videoclips, series en films, praatprogramma's en een professioneel nieuwsbulletin, het aanbod was groot en divers en een absolute openbaring voor een enorm kijkerspubliek dat het tot dan toe moest doen met de eigen nationale zenders of met gekopieerde videobanden.

Grenzen vervaagden, normen veranderden en waarheden werden al snel betwijfeld. Met de komst van de satellietzenders, die van die lelijke straatbeeld verstorende schotels, raakte de emancipatie van de Arabische wereld in een stroomversnelling. Ik was er getuige van, niet zelden met gepaste opwinding. Geen groter plezier dan het zien sneuvelen van taboes. Geen grotere teleurstelling dat die spannende ontwikkelingen onbekend bleven voor de buitenwereld die slechts geïnteresseerd was in de uitgekauwde clichébeelden van boze baarden; een buitenwereld die om die reden dan ook verrast was door de opstanden van eind 2010, begin 2011, omdat al wat op en onder het oppervlak broeide en bloeide aan diens oog onttrokken bleef.

Wie wil begrijpen wat er nu werkelijk leeft in de straten van Caïro, de steegjes van Rabat, de winkelcentra van Riyadh en de appartementen in Tunis, vergeet voor een ogenblik de politiek en de met tunnelvisie behepte media en opent de eigen ogen voor het zuiden en oosten.

Hoor het getoeter van de auto's. Zie de steelse blikken van geliefden. Aanschouw de groenteverkoopster met haar kraampje, en merk de televisie achter in het café op. Het geluid op tien. Het leven raast voorbij. De camera's registreren en de televisie zendt uit.

De mensen in de Arabische landen kennen niet alleen onze politici en onze grootste schandalen, maar ook en vooral onze sterren, voetbalhelden en popidolen. Ze kennen onze cultuur en kijken er niet zonder bewondering en respect naar. Hoog tijd dat we die interesse eens beantwoorden met een inkijkje in de Arabische wereld, een kennismaking met de Jordaanse Jamai, de Egyptische Nigella Lawson en de Libanese Robert ten Brink, maar vooral met een ontmoeting met de Arabische Henk en Ingrid die ik, in al hun verscheidenheid, in de loop van de jaren zo goed heb leren kennen.

Dit boek zal nadrukkelijk niet over Israël en de politiek ten aanzien van de Palestijnse kwestie gaan, omdat de Arabische wereld niet daardoor gedefinieerd wordt. Evenmin is het een encyclopedische opsomming van wat die regio op cultureel gebied heeft voortgebracht. Slechts een fractie van wat ik voorbij heb zien komen en me bij is gebleven zal ik bespreken. Het is een persoonlijke keuze die morgen anders kan zijn, maar die niettemin een inkijkje geeft in de soms stille, soms luidruchtige ontwikkelingen die de Arabische wereld de afgelopen jaren heeft doorgemaakt. Terwijl wij hier in Nederland, aangestoken door het fundamentalistenvirus, als een vastlopende plaat niet verder kwamen dan het debat over de hoofddoek, werd in de Arabische landen de beklemmende deken van vrijheidsbeperking, taboes en sociale controle draad voor draad losgetrokken.

Toen ik eind 2006 begon met mijn stukken over de Arabische wereld, werd ik al snel uitgelachen door critici die hun neus voor me ophaalden: 'Tjonge, kijken ze in de Arabische wereld ook dvd's, lekker belangrijk.' Ik werd door iemand een 'kwebbel kwebbel journaliste' genoemd die alleen ver-

stand had van soaps en niks zinnigs te zeggen had. Lage cultuur, daar wordt op neergekeken, maar het hele leven is lage cultuur.

Om dat zo invloedrijke gebied, dat zich strekt van Marokko tot aan Saoedi-Arabië, te begrijpen, moet je voorbij het politieke spel van vijandschap en economische belangen kijken en die vreemde landen humaniseren: het anonieme masker weghalen en kennisnemen van de mensen die de Arabische wereld opmaken, hun cultuur, de kunstenaars en artiesten die de mensen vermaken en de intellectuele voorhoede die taboes doorbreekt en veranderingen doordrukt. Literatuur, kunst en cultuur, de media en de taal, het dagelijkse leven, de nieuwsvoorziening en hun blik op de wereld: als je je daarvoor openstelt, kun je voorbij de oppervlakkige zwart-witte tegenstellingen kijken en mensen en culturen echt leren kennen.

En wie mensen wil leren kennen, haalt zijn neus niet voor hun cultuur op, maar steekt hem er onbezonnen in. Als een kijkdoos waar je vol verwondering naar kijkt en steeds weer iets nieuws in ontdekt waardoor je je eigen ideeën in twijfel gaat trekken.

Souak, kohl en caramél

Films

Het moet zomer zijn geweest, of misschien vergis ik me en verwar ik de zomerse sfeer in de Egyptische film *Al Bant Ayza Ieh* (Wat wil het meisje, 1980) met het jaargetijde waarin ik de film zag, samen met mijn zus en moeder. De film gaat over een jonge vrouw die zich voorneemt nooit te trouwen nadat haar zus op de dag van haar bruiloft zelfmoord pleegt, omdat haar verloofde ervandoor gaat. Opeens, totaal onverwacht voor mij, begonnen de twee hoofdpersonen met elkaar te zoenen. De camera zoomde in en je zag de tongen met elkaar verstrengeld raken. Mijn gezicht liep rood aan. Als op de Nederlandse televisie zoen- of blootscènes waren, werd er bij ons thuis meteen naar de televisie gerend om naar een andere zender over te schakelen, we hadden in die jaren namelijk nog geen afstandsbediening. Maar dit was een Egyptische film, en er werd niet gezapt. Ik weet niet meer waarom. Omdat het kort duurde, omdat mijn zus en moeder misschien net zo verrast waren.

De hoofdpersonen in de film waren diva Suheir Ramzy en Mahmoud Abdel Aziz. De vrijmoedigheid van Ramzy maakte diepe indruk op me: ze huppelde rond in minirokjes en gedroeg zich heel uitdagend, zonder schaamte. Terwijl ik juist opgevoed werd met schaamte, met islamitische normen en waarden die, naarmate ik ouder werd, strenger werden: geen korte broeken, geen mouwloze hemdjes en al helemaal geen ongeoorloofd contact met jongens.

Een onmiskenbaar onderdeel van die islamitische opvoeding zijn religieuze films die we vroeger zagen en die nog altijd populair zijn onder de meeste moslims. *Ar-Risâlah* (*The Message*) over de komst van de islam en het leven en de strijd van de Profeet, is de bekendste. De film is geregisseerd door de Syriër Moustapha Akkad en kwam tot stand dankzij financiering van de inmiddels overleden Libische leider Gaddafi. Akkad had bij Saoedi-Arabië aangeklopt, maar dat land weigerde en zag het project als blasfemisch. Dat is grappig als je bedenkt dat er geen moslim ter wereld is die deze film niet gezien heeft. Het is tegelijk een wrange gedachte, want in 2005 kwam Akkad in Jordanië om het leven bij een terreuraanslag op een hotel waar de regisseur op dat moment met zijn dochter op een bruiloft was.

Er is een Amerikaanse en Arabische versie die gelijktijdig zijn opgenomen. In de Amerikaanse speelt Anthony Quinn de hoofdrol. Toen ik voor het eerst fragmenten van de film zag, een veldslag, vond ik het maar eng. Naarmate ik ouder werd, leerde ik het verhaal, de regie en het acteerwerk waarderen. Ik hield zelf niet van religieuze films, omdat je die serieus moest nemen. Moslims die nooit films keken, hadden opeens verstand van films, omdat ze bijvoorbeeld *Ar-Risâlah* hadden gezien en die moest je dan goed vinden, want het ging over de Profeet en de islam en dat mag je niet niet goed vinden.

Mijn vader was helemaal weg van de film *Shaima*, over het leven van de zus van de Profeet. Dat was een zoete film met veel strijkmuziek en gelardeerd met de heiligheid van Shaima. M'n vader kon er geen genoeg van krijgen. Elke dag keek hij de film terwijl de kleuren verder vervaagden en de band steeds trager werd tot ie het op een dag begaf.

Er was overigens één religieuze film die ik wel met plezier zag en dat was omdat ik stiekem verliefd was op de hoofdpersoon die ik zo enorm mooi vond. Jaren later zou ik erachter komen dat hij een conservatieve man was die zijn vrouw thuis verborgen hield terwijl hij het er in de films – en later televisieseries – met zijn vrouwelijke tegenspeelsters van nam. De liefde was meteen over.

Het was maar een handjevol religieuze films dat we zagen. Het leeuwendeel bestond uit bioscoophits die een inkiijkje gaven in het stadse leven van Caïro of het verstikkende leven op het conservatieve, Egyptische platteland waar geliefden elkaar in het geniep moesten ontmoeten uit angst voor de toorn van hun rivaliserende families. In die films leerde ik de wraak- en eerwraakcultuur kennen. Met name op het Egyptische platteland vond ik die cultuur beangstigend en weinig barmhartig: mannen in *abaya's* (lange gewaden) die elkaar met stokken bevochten, de vrouwen eronder hielden en niet rustten voor hun *thaar*, wraak, was genomen. Wraak stond synoniem voor bloed dat moest vloeien. Eer, eergevoel en trots waren zo belangrijk dat alles ervoor moest wijken. Als op het einde de politie erbij kwam, was iedereen opgelucht, omdat de personages in elk geval niet het heft in eigen handen konden nemen. Caïro stond in die films altijd voor het moderne leven, de stad waar je kon ademen ver van de toorn van gekrenkte families. Caïro was mondain en vrij.

Abdel Halim Hafez, bijgenaamd de donkere nachtegaal, was niet alleen een immens populaire zanger, maar ook een geliefde acteur. Met name één film van hem is me bijgebleven: *Abi Foq al-Shagara* (Mijn vader boven in de boom, 1969). Hafez speelt de rol van Adil, een jonge student die twee weken met vakantie is, maar zijn vriendin niet zo ver krijgt om tijd alleen met hem door te brengen. Teleurgesteld zoekt hij zijn heil bij een danseres en brengt twee zondige, met alcohol doordrenkte weken door. Zijn vrienden keren zich hierna van hem af. Wat ik me vooral herinner is de vakantiesfeer en de talloze zoenscènes die hij had met zijn tegenspeelster. Na afloop van de film zei mijn zus droogjes tegen mijn moeder: 'Hij heeft het er wel van genomen, zeg.' Die zoenscènes namen rap mythische vormen aan: al snel ging het gerucht dat hij zijn tegenspeelster liefst 99 keer had gezoend. Het zou zijn laatste film worden en een van de langstdraaiende in de Arabische bioscopen. De scène waarin Hafez met tegenspeelster

Nadia Lotfi hartstochtelijk in het water zoent, staat me nog helder voor de geest.

Onvergetelijk zijn ook de films met koeien van fouten of klasieke zinsneden. De overleden acteur Farid Shawqi was een boom van een man met een omgekeerd evenredig acteertalent. In een van zijn films, *Madam Shalata*, huwt hij de jonge, mooie actrice Sherihan en wappert hij met enorme stapels geld om zijn recht in het huwelijk, seks, op te eisen. *Aayaz ha'i fiel gawaaz* gromt hij dan. Die zin is standaard in veel films waar grootbesnorde mannen in lange, witte broekpyjama's en witte hemden met een te dikke buik hun huwelijkse recht, en wat is het huwelijk anders dan gelegitimeerde seks, opeisen. In een andere film van Shawqi is er de onvergetelijke scène die zich op miraculeuze wijze tegelijk 's avonds en overdag afspeelt. Setting: 's avonds ruzie in appartement, man 1 verlaat appartement en je ziet hem het gebouw verlaten terwijl de zon op zijn huid brandt. Volgende scène zie je Shawqi weer in het appartement, het is wederom donker. Dan besluit Shawqi de man achterna te gaan en is het opeens weer dag als Shawqi beneden bij de uitgang van het appartement is.

In schril contrast met mijn eigen belevingswereld en kinderlijke onschuld, boden de Egyptische films die mijn zus trouw huurde een fascinerende blik op een wereld dicht bij de mijne, maar die er toch ook ver van afstond, omdat de acteurs en actrices zich niets leken aan te trekken van de maatschappelijke en religieuze regels die voor de rest van de Arabische mensheid golden: de vrouwen dansten in films, kleedden zich sexy, lachten hard en ordinair, wonden de mannen om hun vingers, en de mannen tuitten wanneer ze maar konden hun lippen, keken verlekkerd en strooiden met bankbiljetten als de vrouwen dansten. Er zat veel seksualiteit in de films, waarmee ik niet bedoel dat er seksscènes in zaten, maar dat de seksualiteit, het verlangen, de lust, de verleiding, wel expliciet werden verbeeld.